

UOT 159.9

Sevinc Tofiq qızı Vəliyeva
*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun
Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*
<https://orcid.org/0009-0000-0710-6324>
E- mail: veliyeva_1979@bk.ru
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).185-187](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).185-187)

PSIXOLOGİYANIN BAŞQA ELMLƏRLƏ ƏLAQƏSİ

Sevinj Tofiq Valiyeva
*head of the department of Pedagogy and psychology
at Nakhchivan Teachers Institute
doctor of philosophy in pedagogy*

RELATIONSHIP OF PSYCHOLOGY WITH OTHER SCIENCES

Севиндж Тофи́г гызы Велиева
*заведующий кафедрой Педагогике и психологии,
Нахчыванского Института Учителей
доктор философии по педагогике*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПСИХОЛОГИИ С ДРУГИМИ НАУКАМИ

Xülasə. Psixologiya idrak nəzəriyyələrindən faydalanmaq və idrak prinsiplərindən bəhrələnməklə siyasət, fəlsəfə, kriminologiya, karyera məsləhəti, şəxsiyyətlərarası münasibətlər, hüquq və bir sıra sahələrlə əlaqələr yaradır. Psixologiyanın başqa elmlərlə əlaqələrini başa düşmək üçün insan davranışı və həyatı ilə əlaqədar praktik problemlərin həllinə kömək göstərir.

Açar sözlər: *psixologiya, digər elmlərlə əlaqə, pedaqogika ilə əlaqə, fəlsəfə ilə əlaqə, sosiologiya ilə əlaqə*

Abstract. Psychology establishes connections with politics, philosophy, criminology, career guidance, interpersonal relations, law, and a number of other fields, using cognitive theories and principles. Understanding psychology's connections with other sciences helps solve practical problems related to human behavior and life.

Keywords: *psychology, connection with other sciences, connection with pedagogy, connection with philosophy, connection with sociology*

Аннотация. Психология устанавливает связи с политикой, философией, криминологией, профориентацией, межличностными отношениями, правом и рядом других областей, используя когнитивные теории и принципы. Понимание связей психологии с другими науками помогает решать практические проблемы, связанные с человеческим поведением и жизнью.

Ключевые слова: *психология, связь с другими науками, связь с педагогикой, связь с философией, связь с социологией*

Psixologiya insan davranışı ilə bağlı zəruri biliklərin qazanılmasına gətirib çıxaran fərziyyələri sınaqdan keçirmək məqsədilə istər laboratoriya, istərsə də sahə təcrübələri aparmaq üçün elmi metoda müraciət edir.

Bu elmin problemlərinin müxtəlifliyi onun onlar arasında yerini konkret səciyyələndirməyi çətinləşdirir. Çox uzun illərdir ki, psixologiyanın təbiət və ya humanitar elm olub-olmadığı haqqında mübahisələr gedir. Bu suala tap-

maq çətindir. Ona görə ki, psixologiyanın elə sahələri vardır ki, onlar humanitar elmlərlə bilavasitə bağlıdır (sosial psixologiya və şəxsiyyət şəxsiyyət psixologiyasını nümunə göstərmək mümkündür), başqa sahələri təbiət elmləri ilə xeyli dərəcədə əlaqədardır (məsələn, neyropsixologiya, patopsixologiya).

Psixologiya insanın əqli fəaliyyətini *təbii-tarixi perspektivdən* (odur ki, bioloji elmlərin bir hissəsi olaraq ali sinir fəaliyyətinin fiziologiyası ilə və buna görə də təbiətşünaslıqla əlaqəsi) və *sosial perspektivdən* (buna görə də sosial elmlərin bir hissəsi olaraq pedaqoji elmlərlə əlaqəsi) öyrənir. Psixologiya bilavasitə sosial, təbii və ya fəlsəfi elmlər arasında təsnif oluna bilməz.

Hazırda psixologiya başqa elmlərlə sıx əlaqədə inkişafdadır. Məşhur İsveçrə psixoloqu Jan Piaje 1966-cı ildə Moskvada baş tutan Beynəlxalq Psixoloji Konqresdə öz məruzəsini psixologiyanın elmlər sistemindəki yerinə həsr etmişdi. Görkəmli psixoloq psixologiyanın gələcəyini düşünür, onun riyaziyyat, fizika, biologiya, sosiologiya, dilçilik, siyasi iqtisadiyyat və məntiqə əlaqələrini son dərəcə vacib hesab edirdi.

Psixologiya ilə əlaqədar biliklər cəmiyyətin hər bir sahəsində, tədqiqatlarda və təcrübədə zəruridir. Ali təhsil sistemində psixologiyaya bələdlik bu və ya digər ixtisasa yiyələnmək istəyən tələbələr arasında getdikcə daha çox nüfuz qazanır.

Psixologiyanın insanı öyrənən başqa elmlərlə - fəlsəfə, sosiologiya, tarix, fiziologiya, insanın anatomiyası və fiziologiyası, pedaqogika ilə sıx əlaqələri mövcuddur. Bu səbəbsiz deyildir. Ona görə ki, bir çox elm sahələri insan zehni proseslərinin xüsusiyyətlərini bilməyi tələbata çevirir. Belə ki, müəllim şagirdlərlə onların yaş dövrlərinə uyğun şəkildə psixoloji inkişaf qanunauyğunluqlarına bələd olmadan səmərəli pedaqoji fəaliyyət göstərə bilməz.

Psixologiya ilə digər elmlər arasında iki-tərəfli əlaqə mövcuddur: bəzi hallarda psixologiya öz problemlərini həll etmək üçün digər elmlərin nailiyyətlərindən istifadə edir, digərlərində isə elmlər müəyyən məsələləri izah etmək və ya həll etmək üçün psixoloji biliklərdən istifadə edir. Psixologiya ilə digər elmlər arasındakı fənlərarası əlaqələr onların qarşılıqlı inkişafına və praktik tətbiqinə kömək edir.

Psixologiyanın *fəlsəfə ilə əlaqələri* ənənəvi xarakterə malikdir. Ona görə ki, XIX əsrə qədər

elmi psixoloji biliklər fəlsəfənin daxilində toplanırdı. Psixologiya da fəlsəfənin bir hissəsi sayılırdı. Hazırda psixologiya bir sıra fəlsəfi və psixoloji məsələləri həll edir: psixoloji tədqiqatın mövzusu və metodologiyası; insan şüurunun mənşəyi; daha yüksək düşüncə formaları ilə tanışlıq; həyatın, mənəviyyat, vicdanın və məsuliyyətin mənası; insanın sosial münasibətlərdəki yeri və rolu; tənhalıq və xoşbəxtlik. Həmin məsələlərə aydınlığın gətirilməsində psixoloq və filosofların arasında əməkdaşlıq son dərəcə lazımdır.

Psixologiyanın banisi Aristoteldir. Fəlsəfə dünya və insanla bağlı baxışlar sistemi, psixologiya isə insanı öyrənən elm sahəsi hesab edilir. Fəlsəfə və psixologiyanın qovşağında ümumi psixologiya kimi bir sahə bərqərar olur.

Psixologiya və *bioloji elmlər* arasındakı əlaqələr insan psixikasının təbii əsasə malik olması faktı ilə bağlıdır. Ona görə də bəzi psixoloji problemlər psixoloqlar və bioloqlar arasında sız əməkdaşlıq şəraitində reallaşır.

Psixologiyanın *fiziologiya* elmi ilə əlaqəsi xüsusilə vacibdir. Psixofiziologiya bu elmlərin qovşağında meydana çıxdı. Beynin fəaliyyətini dərin fizioloji anlamaq bir çox psixoloji problemlərin həllinə öz köməyini göstərir.

Psixologiya özünün tədqiqatlarında biologiyadan, o cümlədən anatomiya və fiziologiyadan, ali sinir fəaliyyəti nəzəriyyəsiindən məlumatlara möhtacdır, onlardan faydalanır. Eyni zamanda psixoloji məlumatlardan tibbdə, əsasən psixiatriyada geniş istifadə edilir.

Psixologiyanın *pedaqogika* elmi ilə əlaqələri uzunmüddətli. Pedaqogika elmi tədris və tərbiyə işlərində psixoloji prinsiplərdən son dərəcə geniş faydalanır. Klassik və müasir pedaqoqlar pedaqoji elm və təcrübə üçün psixoloji biliklərin son dərəcə zəruri olmasına diqqəti yönəltmişlər. Bu, bir həqiqətdir ki, tədris və tərbiyənin pedaqoji prinsiplərini yetərinə anlamaq üçün uşağın, təhsilənlərin əqli inkişaf proseslərinə bələd olmaq lazım gəlir. Bu materialı da pedaqoqlara psixologiya elmi verir. Müəllim və psixoloqlar arasında qarşılıqlı münasibətlər, sıx əməkdaşlıq tərbiyə olunanla əlaqədar bu və ya digər məsələnin həllində son dərəcə mühümdür.

Pedaqogika psixologiyayı təhsil və tərbiyənin başlıca istiqamətlərinə, eyni zamanda qanunauyğunluqlarına dair məlumatlarla silahlandırır. Həmin proseslərin psixoloji dəstəyi üçün tövsiyələr hazırlamağa şərait yaradır.

Təhsil psixologiyası məhz psixologiya və pedaqogikanın elmlərinin qovşağında təşəkkül tapmışdır. Psixologiyanın bəzi sahələri (əsasən təhsil və inkişaf psixologiyası) pedaqogika və didaktika ilə sıx bağlıdır.

Hazırda aktual psixoloji və pedaqoji problemlərindən biri təlim prosesində tərəkürün inkişaf etdirilməsi, yeni pedaqoji tərəkürün və yeni pedaqoji tərəkürün tələblərini nəzərə alınması kimi vacib məsələdir. Bütün bunlar tələblərə həmişə yenilənən məlumatları müstəqil şəkildə mənimsəməyə imkan verir və məhsuldar intellektual fəaliyyət üçün onların bacarıq və qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaradır.

Psixologiya *sosiologiya* ilə sıx əlaqədədir. Bu, təsadüfi deyildir. İnsan psixikası sosial baxımdan şərtləndirilib. Psixologiya və sosiologiyanın tədqiqat obyektləri bir-biri ilə qırılmaz tellərlə əlaqəlidir. Bu elmlərlə yaxından tanışlıq fərd, qrup və qruplararası münasibətləri özündə birləşdirir. Qarşılıqlı fakt mübadiləsi baş verir, nəzəri konsepsiya və ideyalar mənimsənilir.

Sosiologiya müstəqil elm kimi şəxsiyyətin düşüncələrini, hisslərini və münasibətlərini kütləvi şüur fenomenləri ilə birləşdirən körpü olan *sosial psixologiya* ilə yaxından əlaqədədir. Sosiologiya eyni zamanda psixologiyaya insanın sosial fəaliyyətinə dair faktlar ötürür və daha sonra onlardan psixologiyada istifadə edilir. *Sosial psixologiya* psixologiya ilə sosiologiya arasında əlaqələri qurur.

Psixologiyanın *tarixlə* əlaqələri də sıxdır. İnsan tarixi inkişafın məhsuludur, burada bioloji və psixoloji amillər (təbii seleksiyanın bioloji prosesindən başlamış nitq, düşüncə və işin əqli proseslərində) qarşılıqlı təsirdədir. İnsan psixikası tarix boyu inkişaf da olub. Odur ki, müvafiq zehni hadisələrin tarixi səbəblərindən

xəbərdar olmaq onların psixoloji təbiətini və xüsusiyyətlərini düzgün anlamaqdan ötrü lazımdır. Tarixi ənənələr və insan mədəniyyəti psixologiyanı təkmil edir.

Tarixi psixologiya tarixi inkişaf zamanı insan psixikasındakı dəyişiklikləri və tarixi şəxsiyyətlərin psixoloji keyfiyyətlərinin tarix gedişində rolunu öyrənir.

Tibbi psixologiya psixi pozğunluqların mümkün mexanizmlərini yaxşı anlamağa və onların müalicəsi yollarını müəyyənləşdirməyə öz köməyini göstərir (psixokorreksiya və psixoterapiya). Tibb və psixologiyanın qovşağında tibbi psixologiya və psixoterapiya kimi psixologiya sahələri qərar tutur.

Psixologiya *təbiətşünaslıqla* yaxın əlaqədədir. Təbii ki, biologiya, anatomiya, fiziologiya, biokimya və tibbdəki irəliləyişlər olmadan nəzəri və praktik psixologiya inkişafı edə bilməzdi. Həmin elmlər nəticəsində psixoloqlar psixikanın maddi əsası sayılan insan beyninin quruluşunu və fəaliyyətini çox yaxşı anlayırlar.

Psixofiziologiya fiziologiya və psixologiyanın qovşağında yer tutur.

Psixologiyanın *mühəndislik elmləri* ilə də əlaqələri genişdir. Ona görə ki, bu elmlər bir çox hallarda mürəkkəb texniki sistemlər və insanları "doklamaq" problemi ilə rastlaşırlar. Həmin məsələləri mühəndislik psixologiyası və peşə psixologiyası birlikdə həll edirlər.

Problem aktuallığı. Psixologiyanın digər elmlərlə əlaqəsi məsələləri araşdırılır.

Problem yeniliyi. Psixologiyanın pedaqogika, fəlsəfə, sosiologiya, tarix, tibb və s. elmlərlə əlaqəsinə aydınlıq gətirilir.

Problem praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorantlar, magistrantlar üçün maraqlı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Bayramov, Ə.S. Psixologiya: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / Ə.S. Bayramov, Ə.Ə. Əlizadə. – Bakı: "ÇİNAR-ÇAP", –2002. –629 s.
2. Seyidov, S.İ. Ümumi psixologiya: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / S.İ. Seyidov, M.Ə. Muxtarov. – Bakı: YYSQ -2014 – 434 s.
3. Əliyev, R. İ. Psixologiya: Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / R.İ. Əliyev. –Bakı: Nurlan, –2008, –352 s.
4. Salamova, K. Ümumi psixologiya: Dərs vəsaiti / K. Salamova. –Bakı: Elm və təhsil, –2014. – 448 s.
5. Əzizov, Q.Q. Psixologiya: Dərs vəsaiti. / Q.Q. Əzizov. –Bakı: Mütərcim, –2013. –328 s.
6. Həsənlı, S. Psixologiya: Dərs vəsaiti. / S. Həsənlı. –Bakı: Elm və təhsil, –2013. –285 s.

Redaksiyaya daxil olub: 24.02.2026